

آینده پژوهی وضعیت آموزش زنان در منطقه خاورمیانه با تاکید بر ایران

ام البنی پولاب °
زهره پیشگاهی فرد°°

چکیده

اعتبار و اهمیتی که زنان یک جامعه در زمینه‌های مختلف علمی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دریافت میکنند از مهمترین مولفه‌های توسعه یافتگی یک کشور محسوب می‌شود. آموزش زنان به عنوان یکی از مولفه‌های توسعه اجتماعی همواره مورد ارزیابی قرار گرفته و در برنامه ریزی‌های دورنگرانه کشورها مدنظر قرار می‌گیرد. توسعه آموزش زنان یکی از زمینه‌های رقابت میان کشورهای مختلف خاورمیانه است که جمهوری اسلامی ایران آن را در اهداف توسعه افق ۱۴۰۴ خود قرار داده است و رشد آموزش زنان را نسبت به سایر کشورهای خاورمیانه مدنظر دارد. مقاله حاضر حاصل تحقیقی در زمینه وضعیت سنجی آموزش زنان در کشورهای خاورمیانه است. در این مقاله تلاش شده تا با ارائه روش و مدل گامی در راستای سنجش وضعیت زنان مدیر در منطقه خاورمیانه بردارد. در این تحقیق از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده و با استفاده از شیوه نمونه گیری چند مرحله‌ای و با تعیین جایگاه کنونی کشورها نسبت به یکدیگر، جایگاه آن‌ها بر اساس شاخص‌های توسعه جنسیتی و از طریق تکنیکهای تجزیه و تحلیل سری‌های زمانی برای سال ۲۰۲۵ محاسبه نماید. نتیجه بدست آمده نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی ایران از نظر آموزش زنان در سال ۲۰۲۵ خواهد توانست رتبه سیزدهم از میان بیست و دو منطقه خاورمیانه را به خود اختصاص دهد.

کلیدواژگان: توسعه جنسیتی، آموزش زنان، خاورمیانه

* دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه جغرافیا، تهران، ایران

** دانشگاه تهران، دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، تهران، ایران

مقدمه

زنان از سرمایه‌های انسانی کشورها هستند که در سنجش قدرت ملی کشورها از عوامل اساسی به شمار می‌روند به خصوص آن که زنان بتوانند مراحل آموزش را پشت سر گذاشته و دارای مهارت‌ها و تخصص‌های لازم در عرصه‌های متفاوت گردند. کشورهای منطقه خاورمیانه در رده بندی‌های توسعه انسانی که هر ساله از سوی سازمان ملل منتشر می‌شود در انتهای جدول قرار می‌گیرند که نشان از عقب ماندن از جریان توسعه انسانی دارد. منطقه خاورمیانه همواره با الگوهای امنیت دولتی مطابقت داشته تا با الگوهای انسانی. زیرا تحولات منطقه تاکنون اجازه نداده که مفاهیم صلح و ثبات شکل گرفته و مفاهیم توسعه انسانی نیز همیشه به حاشیه کشیده شده است. بوزان (۱۳۸۱) خاورمیانه را شکل‌بندی همواره کشمکش زامی خواند.

اگر انسان‌های ساکن یک کشور از قدرت تجزیه و تحلیل خوبی برخوردار نباشند، همیشه بایی ثباتی دست به گریباندند. چنانچه امروزه مجموعه کشورهای جنوب غربی آسیا و بخش‌های عظیمی از جهان دچار چنین فاجعه‌ای هستند و به همین علت اعتقاد بر این است که با ثبات ترین کشورها، کشوری است که درصد انسان‌های ماهر آن نسبت به دیگر کشورها در سطح بالاتری باشد. (عزتی، ۱۳۸۰)

جمهوری اسلامی ایران در سال‌های اخیر برای عقب نماندن از قافله توسعه انسانی و به دنبال آن توسعه جنسیتی تمهیداتی را در نظر داشته است که در سند چشم‌انداز نیز از آن یاد شده است. در این سند آمده است که برنامه بلند مدت ۲۵ ساله توسعه برای ایران دارای اهداف توسعه یافتگی بابر خورده‌ای از دانش پیشرفته، متکی بر سهم برتر منابع انسانی منجمله زنان برای دست یافتن به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی (شامل آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه) است. از ملزومات رسیدن به این هدف مشارکت زنان در تصمیم‌گیری و خلق تغییر است (سند چشم‌انداز، مجمع تشخیص مصلحت نظام، بهار ۱۳۸۳).

در ارتباط با توجه خاص مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران به مسئله آموزش لازم به ذکر است که برنامه‌های توسعه کشور نیز به امر آموزش، بخصوص آموزش عالی پرداخته اند چنانچه در برنامه دوم توسعه به گسترش آموزش‌های فرهنگی، اعتقادی، علمی، فنی، تخصصی مورد نیاز کشور در سطوح کارشناسی ارشد و دکترا اهمیت داده شده است و همچنین حمایت از کادر آموزشی کشور در راستای افزایش کارایی و جذب متخصصین ایرانی خارج از کشور و دیگر آن که به ارتقاء کیفی نظام آموزشی کشور اشاره شده است (برنامه دوم توسعه).

زنان برای رسیدن به جایگاه اول در منطقه می‌بایست از توانایی‌های لازم برخوردار گردند که عمده ترین این توانایی‌ها دستیابی به امر آموزش است و بیانیه‌ی جهانی حقوق بشر بر اهمیت آموزش به عنوان حق اساسی بشر و عنصر لازم پیشرفت تاکید نموده است (سازمان ملل متحد، ۱۹۴۸).

همچنین اهمیت آموزش در تعدادی از کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز تاکید شده است چنانچه بیانیه جهانی حقوق بشر، برنامه عمل کنفرانس بین‌المللی جمعیت و توسعه از این دست هستند (سازمان ملل متحد، ۱۹۴۸ و سازمان ملل متحد، ۱۹۹۴).

و چهارمین کنفرانس جهانی زنان که در چین و در سال ۱۹۹۵ بود، باسوادی زنان را کلید دستیابی به قدرت زنان و عامل ارتقاء دهنده رفاه خانواده ها در جوامع می داند (سازمان ملل متحد، ۱۹۹۶).
به علاوه ایالات متحده در بند بند اهداف توسعه هزاره به این امر اشاره کرده که شامل اهدافی برای بهبود آموزش، ارتقای کیفیت جنسیتی و افزایش قدرت زنان است. اهداف توسعه هزاره تاکید بر نقش ضروری آموزش زنان بر ساختار جوامع دمکراتیک و ایجاد بنیان های اساسی برای توسعه پایدار اقتصادی دارد. (اهداف توسعه هزاره، سازمان ملل متحد، ۲۰۰۳).

آموزش حیطه های ارزش های اجتماعی اخلاقیات، سنت، مذهب، سیاست و تاریخ را در بر می گیرد. بدنه ی دانش اکتسابی است و نیروی کار موجود را با مهارت های لازم جهت تامین مشارکت موثر در پیشرفت اقتصادی مجهز می کند. اکتساب مهارت های خواندن و نوشتن (سواد) علم حساب و حل مساله ارزش و کارآمدی نیروی کار را بهبود می بخشد و از طریق تعلیم و آموزش تخصصی و اعتبارنامه های آکادمیک، نیروی متخصص و انعطاف پذیر از نظر عقلانی را خلق می کند. سازمان ملل متحد در محاسبات مربوط به توانایی های جنسیتی، شاخص آموزش زنان را به عنوان یکی از شاخص های جنسیتی معرفی می کند که در آن دو بخش اختصاص به باسوادی و یک بخش اختصاص به آموزش عالی دارد. تحقیق حاضر تلاش دارد تا با توجه به شاخص های توسعه انسانی، جایگاه فعلی زنان ایران را در امر آموزش منطقه خاورمیانه بررسی و سپس به پیش بینی جایگاه وضعیت زنان در زمینه فوق در سال ۱۴۰۴ پردازد.

هدف تحقیق

در این تحقیق هدف، ابتدا ارزیابی و بررسی رتبه فعلی آموزش زنان در منطقه خاورمیانه و سپس آینده پژوهی وضعیت زنان تا پایان اجرای سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افاق ۱۴۰۴ هجری شمسی است تا دست اندر کاران و مسئولان امر بتوانند با تدوین استراتژی های مناسب بر نکات منفی و بازدارنده توسعه کشور غلبه نموده و تمهیدات لازم را جهت ارتقای وضعیت کنونی اتخاذ نمایند. از آن جایی که تفاوت های جنسیتی میان زنان و مردان به طور عموم در اصطلاح شاخص های جنسیتی از سوی سازمان ملل عنوان شده است و یکی از شاخص های مطرح آن، آموزش زنان است، جهت آگاهی از سطح پیشرفت آموزش و به تبع آن توسعه انسانی، کشوری که بتواند بیشترین زنان تحصیل کرده را داشته باشد جایگاه و رتبه برتر را کسب نموده و سایر کشورها با توجه به رتبه های کسب نموده در رده های بعدی جای می گیرند. تحقیق حاضر با توجه به کافی نبودن آمارها در ارتباط با شاخص مورد بحث در برخی از سال ها، حداکثر تلاش را برای ارائه بیان وضعیت داشته و امید است که بتواند آینده ای روشن را در اختیار محققان قرار دهد.

روش تحقیق

روش تحقیق تحلیل آمار زنان مدیر در دو دوره زمانی است:

یکی دوره زمانی از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۸ که طی آن روند پیشرفت آموزش زنان ایران با سایر کشورهای منطقه مورد مقایسه قرار می گیرد. این مقایسه با تحلیل آماری و با استفاده از نرم افزار (۱۶) SPSS صورت می گیرد تا در گام اول رتبه ایران در میان سایر کشورها را مشخص کند.

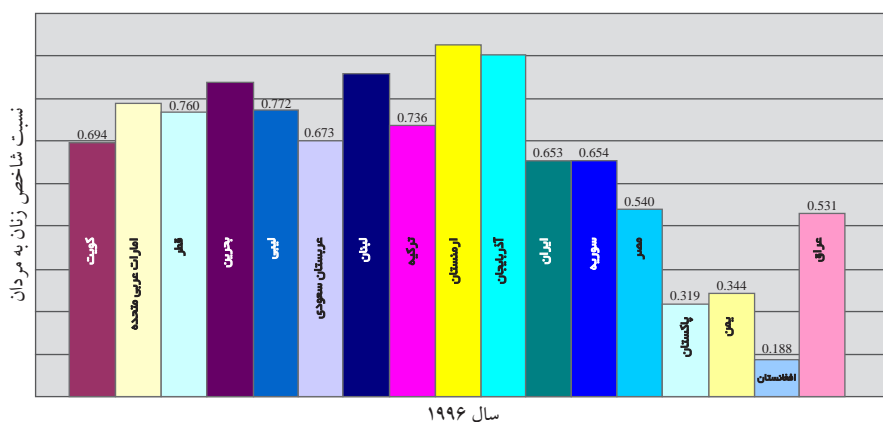
دوره دوم زمانی از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۵ است که با استفاده از مدل های سری های زمانی میزان سهم زنان از آموزش مشخص شده و رتبه هر یک از کشورها با یکدیگر مقایسه شده و سهم زن ایرانی از آموزش در مقایسه با دیگر کشورهای منطقه پیش بینی می شود. بنابراین روش تحقیق اسنادی و با استفاده از مدل های پیش بینی کننده انجام می گیرد.

نکته: در محاسبات مربوط به ابعاد قدرت جنسیتی، هنگامی که جمعیت کشورها دخالت داده می شود از اصطلاح شاخص نسبی توزیع برابر استفاده می شود.

تحلیل وضعیت گذشته زنان در زمینه آموزش در منطقه خاورمیانه

در نمودار ۱ شاخص نسبی توزیع برابر برای آموزش برای ۱۷ کشور خاورمیانه در سال ۱۹۹۶ مشاهده می شود. در اینجا برای خلاصه کردن این شاخص از عنوان آموزش استفاده می شود.

اگرچه مطالعه و تحلیل همه شاخص های مهم مربوط به زنان از سال ۱۹۹۰ شروع شده، اما در مورد شاخص آموزش، اولین سری داده های ثبت شده منابع سازمان ملل مربوط به سال ۱۹۹۶ می باشد.

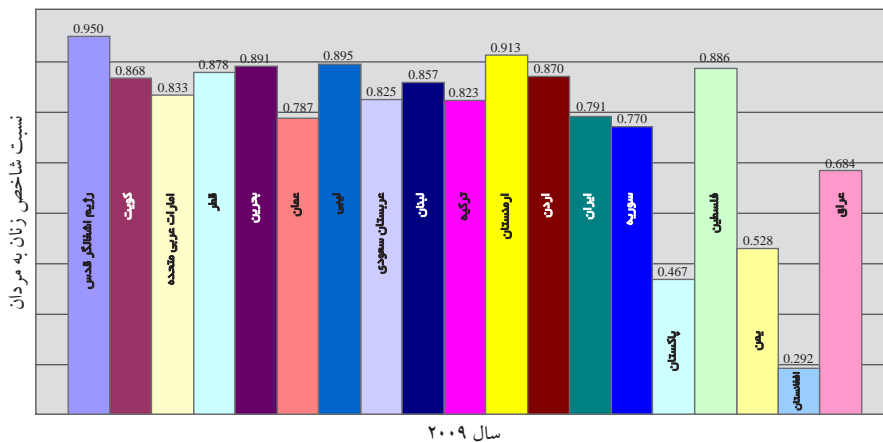

نمودار ۱. شاخص نسبی برابری توزیع آموزش زنان خاورمیانه

بالاترین عدد شاخص با مقدار ۰/۹۲۵ در اختیار کشور اردنستان بوده و کمترین مقدار شاخص را زنان افغانستان با عدد ۰/۱۸۸ به خود اختصاص داده اند. شاخص آموزش زنان ایران نیز با عدد ۰/۶۵۲ رتبه ۱۱ را از بین ۱۷ کشور دارا بوده است.

شاخص آموزش زنان کشورهای رژیم اشغالگر قدس، عمان، ترکمنستان، اردن و فلسطین در این سال

اندازه گیری و ثبت نشده است. میانگین شاخص آموزش زنان برای ۱۷ کشور برابر ۰/۶۵۲ می باشد. بنابراین شاخص کشورهای کویت، امارات عربی متحده، قطر، بحرین، لیبی، لبنان، ترکیه، ارمنستان، آذربایجان، ایران، سوریه، بالاتر از میانگین شاخص منطقه و شاخص کشورهای عربستان سعودی، مصر، پاکستان، یمن، افغانستان، و عراق پایین تر از میانگین شاخص است. بعد از ارمنستان، کشورهای آذربایجان با عدد ۰/۹۰۲ و لبنان با شاخص ۰/۸۵۸ در رده های بعدی قرار می گیرند. در نمودار ۲ شاخص آموزش زنان منطقه خاورمیانه در سال ۲۰۰۹ دیده می شود.

نمودار ۲. شاخص نسبی برابری توزیع آموزش زنان خاورمیانه

بالاترین شاخص آموزش زنان کشورهای منطقه در این سال متعلق به رژیم اشغالگر قدس با عدد ۰/۹۵۰ و کمترین مقدار به افغانستان با عدد ۰/۲۹۲ اختصاص یافته است. در سال ۲۰۰۹ شاخص کشورهای آذربایجان، ترکمنستان و مصر ثبت نشده و آمار ۱۹ کشور باقی مانده مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته اند. میانگین شاخص آموزش زنان در این سال برابر با ۰/۷۷۹ اندازه گیری شده است. کشورهای اشغالگر قدس، کویت، امارات عربی متحده، قطر، بحرین، عمان، لیبی، عربستان سعودی، لبنان، ترکیه، ارمنستان، اردن، ایران و فلسطین دارای شاخص آموزش بالاتر از میانگین و سایر کشورهای سوریه، پاکستان، یمن، افغانستان و عراق شاخص پایین تر از میانگین را دارا هستند.

جمهوری اسلامی ایران با عدد شاخص ۰/۷۹۱ رتبه ۱۳ منطقه را از بین ۱۹ کشور در سال ۲۰۰۹ داشته است.

بعد از رژیم اشغالگر قدس کشورهای ارمنستان و لیبی به ترتیب با شاخص های ۰/۹۱۳ و ۰/۸۹۵ رتبه های بعدی را در این سال به دست آورده اند.

میانگین شاخص آموزش زنان منطقه از ۰/۶۵۲ در سال ۱۹۹۶ به ۰/۷۷۹ در سال ۲۰۰۹ افزایش یافته

جدول ۱. شاخص نسبی برابری توزیع آموزش زنان خاورمیانه

کثرت	۱۹۹۶	۱۹۹۷	۱۹۹۸	۱۹۹۹	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	میانگین
۱ رژیم التانگار قدس	NA	۰/۸۸۳	۰/۸۸۳	۰/۹۰۳	۰/۹۱۱	۰/۹۱۵	۰/۹۰۷	۰/۹۳۴	۰/۸۵۹	۰/۹۵۰	۰/۹۴۶	۰/۹۵۰	۰/۹۵۰	۰/۹۵۰	۰/۹۱۰
۲ کویت	۰/۶۹۴	۰/۷۰۲	۰/۷۱۱	۰/۷۲۰	۰/۷۳۳	۰/۷۴۳	۰/۷۴۴	۰/۷۳۱	۰/۸۰۵	۰/۸۱۸	۰/۸۶۴	۰/۸۶۸	۰/۸۶۸	۰/۸۶۸	۰/۷۷۷
۳ امارات اعراب متحده	۰/۷۸۹	۰/۷۹۳	۰/۷۵۵	۰/۷۶۵	۰/۷۷۳	۰/۷۷۴	۰/۷۷۳	۰/۷۳۴	۰/۷۳۸	۰/۷۵۴	NA	۰/۷۷۶	۰/۷۷۶	۰/۸۳۳	۰/۷۵۹
۴ قطر	۰/۷۶۸	۰/۷۶۲	۰/۷۵۶	۰/۷۷۰	۰/۷۸۰	۰/۷۹۰	۰/۷۹۲	۰/۸۱۰	۰/۸۷۹	NA	۰/۸۳۹	۰/۸۴۱	۰/۸۴۱	۰/۸۷۸	۰/۸۰۴
۵ بحرین	۰/۸۷۸	۰/۸۷۸	۰/۸۳۷	۰/۸۴۳	۰/۸۴۱	۰/۸۴۵	۰/۹۱۴	۰/۸۵۳	۰/۸۵۳	۰/۸۵۷	۰/۸۶۰	۰/۸۶۱	۰/۸۶۱	۰/۸۸۱	۰/۸۵۷
۶ عمان	NA	NA	۰/۵۸۸	۰/۶۳۷	۰/۶۶۹	۰/۶۵۸	۰/۶۶۸	۰/۶۹۶	۰/۷۰۳	۰/۷۰۵	۰/۷۶۶	۰/۷۶۱	۰/۷۶۱	۰/۷۸۷	۰/۶۹۸
۷ لیبی	۰/۷۷۲	۰/۷۷۹	۰/۷۹۰	۰/۸۰۶	۰/۸۱۹	۰/۸۲۶	۰/۸۳۳	۰/۸۲۹	۰/۸۶۲	۰/۸۶۲	NA	۰/۸۷۱	۰/۸۷۱	۰/۸۹۵	۰/۸۳۲
۸ عربستان سعودی	۰/۵۷۳	۰/۵۷۸	۰/۵۸۷	۰/۶۶۴	۰/۶۷۸	۰/۶۷۰	۰/۷۰۵	۰/۷۰۲	۰/۷۰۵	۰/۷۱۴	۰/۷۱۷	۰/۸۰۱	۰/۸۰۱	۰/۸۲۵	۰/۶۹۴
۹ لبنان	۸۵۷/۰	۸۶۷/۰	۸۵۷/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۳۲/۰	۸۵۰/۰	۸۲۹/۰	۸۳۶/۰	۸۳۷/۰	NA	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۸۵۷/۰	۸۵۰/۰
۱۰ ترکیه	۷۳۶/۰	۷۴۰/۰	۷۲۹/۰	۷۴۷/۰	۷۵۳/۰	۷۶۰/۰	۷۶۲/۰	۷۶۰/۰	۷۸۷/۰	۸۱۷/۰	۸۰۷/۰	۸۰۶/۰	۸۰۶/۰	۸۲۳/۰	۷۷۴/۰
۱۱ اردنستان	۹۲۶/۰	۹۲۰/۰	۹۲۰/۰	۸۹۶/۰	۸۹۷/۰	۹۲۰/۰	۹۲۰/۰	۸۵۷/۰	۹۲۳/۰	۹۰۷/۰	۹۱۰/۰	۹۰۰/۰	۹۰۰/۰	۹۱۳/۰	۹۰۶/۰
۱۲ آذربایجان	۹۰۲/۰	۸۴۴/۰	۸۴۴/۰	۸۷۹/۰	NA	NA	NA	NA	۱۱۴	۸۹۰/۰	۸۸۵/۰	۸۸۷/۰	۸۸۷/۰	NA	۸۵۶/۰
۱۳ ترکمنستان	NA	۹۵۰/۰	۹۵۳/۰	NA	NA	۱۱۴	NA	NA	۹۲۹	NA	NA	NA	NA	NA	۹۴۴/۰
۱۴ اردن	NA	NA	۷۹۵/۰	NA	NA	۷۶۶/۰	۷۸۰/۰	۸۵۷/۰	۸۵۹/۰	۸۵۹/۰	۸۶۲/۰	۸۶۷/۰	۸۶۷/۰	۸۷۰/۰	۸۳۹/۰
۱۵ ایران	۶۶۳/۰	NA	۶۷۹/۰	۷۲۴/۰	۷۲۷/۰	۷۴۳/۰	۷۴۷/۰	۷۲۶/۰	۷۳۷/۰	۷۳۷/۰	۷۵۰/۰	۰/۹۴۲	۷۹۷/۰	۷۹۰/۰	۷۳۹/۰
۱۶ سوریه	۶۵۴/۰	۶۵۰/۰	۶۱۲/۰	۶۵۷/۰	۶۶۶/۰	۶۸۶/۰	۶۹۲/۰	۶۹۹/۰	۷۴۴/۰	۷۵۴/۰	۷۳۷/۰	۰/۷۵۱	۰/۷۵۱	۷۷۰/۰	۷۰۷/۰
۱۷ مصر	۵۴۰/۰	۵۴۳/۰	۵۴۷/۰	۵۷۳/۰	۵۸۱/۰	۶۰۴/۰	۶۰۹/۰	۶۱۵/۰	۶۱۰/۰	NA	NA	NA	NA	NA	۵۸۰/۰
۱۸ پاکستان	۳۱۹/۰	۳۳۶/۰	۳۳۲/۰	۳۶۰/۰	۳۶۶/۰	۰/۴۲۶	۳۷۵/۰	۳۷۴/۰	۳۳۷/۰	۰/۴۳۳	۰/۴۳۳	۰/۴۳۳	۰/۴۳۹	۰/۴۶۷	۳۹۷/۰
۱۹ فلسطین	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	۱۱۴	۸۷۷/۰	۸۸۷/۰	۸۹۰/۰	۸۹۰/۰	۸۶۶/۰	۸۶۶/۰
۲۰ یمن	۳۳۴/۰	NA	۴۰۸/۰	۳۴۴/۰	۳۵۷/۰	۳۷۵/۰	۳۸۵/۰	۴۱۲/۰	۴۳۲/۰	۴۴۶/۰	۴۴۶/۰	۴۹۷/۰	۴۹۷/۰	۵۲۷/۰	۴۱۷/۰
۲۱ افغانستان	۱۸۳/۰	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	۲۹۷/۰	۲۴۰/۰
۲۲ عراق	۵۳۱/۰	۶۲۵/۰	۵۳۵/۰	NA	۵۱۰/۰	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	۶۳۴/۰	۵۵۷/۰
میانگین	۶۵۲/۰	۷۳۳/۰	۷۰۸/۰	۷۱۰/۰	۶۹۷/۰	۷۳۳/۰	۷۳۰/۰	۷۲۹/۰	۷۵۶/۰	۷۶۶/۰	۸۰۵/۰	۸۰۴/۰	۸۰۴/۰	۷۷۹/۰	۷۳۴/۰

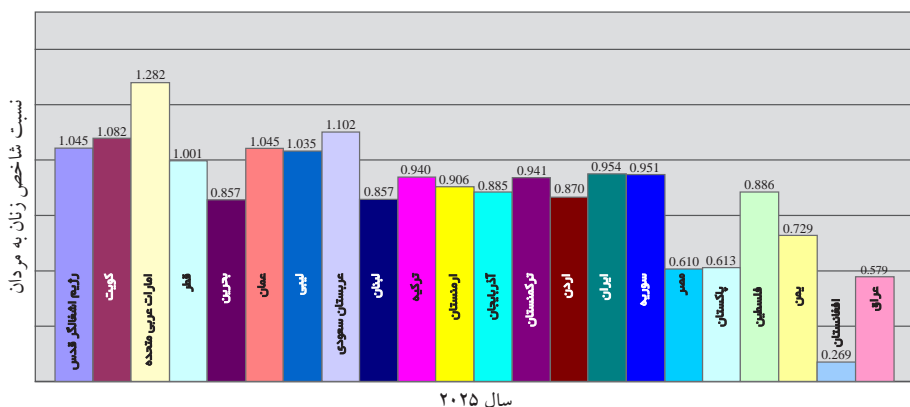
است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت شاخص آموزش زنان منطقه در مجموع افزایش و رشد داشته است.

در فاصله سال‌های ۲۰۰۹-۱۹۹۶ میانگین شاخص آموزش زنان در سال ۱۹۹۶، ۰/۶۵۲ کمترین مقدار و در سال ۲۰۰۶، ۰/۸۰۵ بیشترین مقدار را داشته است. شاخص عربستان سعودی از ۰/۵۷۳ در سال ۱۹۹۶ به ۰/۸۵۲ در سال ۲۰۰۹ افزایش یافته است. شاخص این کشور در سال ۱۹۹۶ پایین‌تر از منطقه و در سال ۲۰۰۹ بالاتر از میانگین قرار گرفته است. می‌توان نتیجه گرفت که عربستان سعودی رشد بسیار خوبی را در فاصله سال‌های ۲۰۰۹-۱۹۹۶ در زمینه بهبود و افزایش شاخص آموزش زنان تجربه کرده است. در مقابل سوریه با شاخص آموزش زنان ۰/۶۵۴ در سال ۱۹۹۶ به شاخص ۰/۷۷۰ در سال ۲۰۰۹ دست یافته و روند رو به رشدی را داشته اما با توجه به این که این کشور در سال ۱۹۹۶ بالاتر از میانگین منطقه و در سال ۲۰۰۹ پایین‌تر از میانگین منطقه قرار داشته به نسبت دیگر کشورهای منطقه رشد کمتری را تجربه کرده است.

جدول ۱ اعداد شاخص آموزش زنان ۲۲ کشور خاورمیانه را در فاصله ۲۰۰۹-۱۹۹۶ نشان می‌دهد. همچنین پیش‌بینی روند شاخص آموزش زنان که از مدل سری همزمانی به دست آمده در این جدول وارد شده است.

پایین‌ترین میانگین شاخص آموزش زنان مربوط به سال ۱۹۹۶ با مقدار ۰/۶۵۲ و بالاترین میانگین متعلق به سال ۲۰۰۶ و به مقدار ۰/۸۰۵ می‌باشد. بالاترین میانگین شاخص را در فاصله سال‌های ۲۰۰۹-۱۹۹۶ کشور ترکمنستان با عدد ۰/۹۴۴ داراست. اما آمار شاخص ترکمنستان تنها برای ۳ سال ثبت شده و در ۱۱ سال فاقد اعداد و ارقام اندازه‌گیری شده می‌باشد. پس از ترکمنستان بالاترین میانگین شاخص مربوط به رژیم اشغالگر قدس با عدد ۰/۹۱۹ است. آمار این کشور برای ۱۳ سال از ۱۴ سال کل دوره ثبت شده و در مقایسه با ترکمنستان دارای قابلیت اعتماد و اتکای بیشتری است. میانگین شاخص آموزش زنان ایران در سال‌های ۲۰۰۹-۱۹۹۶ برابر با ۰/۷۳۹ است و این میانگین ایران را در رتبه ۱۴ منطقه از بین ۲۲ کشور قرار می‌دهد.

در کل میانگین شاخص آموزش زنان خاورمیانه در بازه زمانی فوق‌برابر با ۰/۷۴۳ است. رژیم اشغالگر قدس، کویت، امارات عربی متحده، قطر، بحرین، لیبی، لبنان، ترکیه، ارمنستان، آذربایجان، ترکمنستان، اردن و فلسطین بالاتر از میانگین و در مقابل میانگین شاخص کشورهای عمان، عربستان سعودی، ایران، سوریه، مصر، پاکستان، یمن، افغانستان و عراق پایین‌تر از شاخص منطقه است. همچنین همان‌طور که انتظار می‌رود کمترین شاخص منطقه مربوط به عربستان و با مقدار ۰/۲۴۰ می‌باشد. نمودار ۳ پیش‌بینی شاخص آموزش زنان کشورهای منطقه را در سال ۲۰۲۵ نشان می‌دهد.

نمودار ۳. پیش بینی شاخص نسبی برابری توزیع آموزش زنان خاورمیانه

شاخص زنان رژیم اشغالگر قدس، کویت، امارات عربی متحده، قطر، عمان، لیبی و عربستان سعودی در سال ۲۰۲۵ بالاتر از عدد ۱ پیش بینی می شود. که می توان نتیجه گرفت زنان این کشورها در بهبود وضعیت آموزش از مردان سبقت خواهند گرفت.

بعد از امارات عربی متحده، عربستان سعودی با شاخص ۱/۱۰۲ و کویت با شاخص ۱/۰۸۲ رتبه های بعدی را کسب خواهند نمود. جمهوری اسلامی ایران شاخص ۰/۹۵۴ را بدست خواهد آورد که رتبه ۸ منطقه خواهد بود. بنابراین انتظار می رود این شاخص برای زنان ایران نسبت به سال ۲۰۰۹ و رتبه ۱۳ بتواند بهبود قابل توجهی را داشته و ایران بتواند ۵ پله ارتقا را طی کند.

پیش بینی میانگین شاخص آموزش زنان منطقه در سال ۲۰۲۵ برابر با ۰/۸۸۴ خواهد بود. در این میان شاخص کشورهای رژیم اشغالگر قدس، کویت، امارات عربی متحده، قطر، عمان، لیبی، عربستان، ترکیه، ارمنستان، آذربایجان، ترکمنستان، ایران، سوریه و فلسطین بالاتر از میانگین و بالعکس شاخص بحرین، لبنان، اردن، مصر، پاکستان، یمن، افغانستان و عراق کمتر از میانگین پیش بینی می شود.

پیش بینی روند شاخص آموزش زنان منطقه خاورمیانه را در فاصله سال های ۲۰۲۵-۲۰۱۰ نشان می دهد. نسبت شاخص زنان کشورهای رژیم اشغالگر قدس، کویت، امارات عربی متحده، قطر، عمان، لیبی، عربستان سعودی، ترکیه، ایران، سوریه، پاکستان و یمن رو به رشد و افزایشی می باشد.

روند شاخص زنان کشورهای بحرین، لبنان، ارمنستان، آذربایجان، ترکمنستان، اردن، مصر، فلسطین و عراق ثابت و بدون تغییر پیش بینی می گردد و شاخص آموزش زنان افغانستان نیز با شرایط نوسانی کم و زیاد شدن پیش بینی می شود.

جدول ۲. پیش بینی شاخص نسبی برابری توزیع آموزش زنان طوار مینه

کشور	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱	۲۰۲۲	۲۰۲۳	۲۰۲۴	۲۰۲۵	میانگین
۱	۴۶۸/۰	۴۶۴/۰	۴۷۰/۰	۴۷۶/۰	۴۸۲/۰	۴۸۷/۰	۴۹۳/۰	۴۹۹/۰	۵۰۵/۱	۵۱۰/۱	۵۱۶/۱	۵۲۲/۱	۵۲۸/۱	۵۳۴/۱	۵۴۰/۱	۵۴۶/۱	۵۵۲/۱
۲	۸۸۱/۰	۸۵۵/۰	۹۰۸/۰	۹۲۲/۰	۹۳۵/۰	۹۴۸/۰	۹۶۲/۰	۹۷۵/۰	۹۸۸/۰	۱۰۰۲/۱	۱۰۱۵/۱	۱۰۲۹/۱	۱۰۴۲/۱	۱۰۵۵/۱	۱۰۶۹/۱	۱۰۸۲/۱	۱۰۹۷/۰
۳	۸۵۸/۰	۸۸۷/۰	۹۱۵/۰	۹۳۳/۰	۹۷۱/۰	۱۰۰۰/۱	۱۰۲۸/۱	۱۰۵۶/۱	۱۰۸۴/۱	۱۱۱۳/۱	۱۱۴۱/۱	۱۱۶۹/۱	۱۱۹۷/۱	۱۲۲۶/۱	۱۲۵۴/۱	۱۲۸۲/۱	۱۳۰۷/۱
۴	۸۷۱/۰	۸۸۰/۰	۸۸۹/۰	۸۹۷/۰	۹۰۶/۰	۹۱۴/۰	۹۲۳/۰	۹۳۲/۰	۹۴۰/۰	۹۴۹/۰	۹۵۷/۰	۹۶۶/۰	۹۷۵/۰	۹۸۳/۰	۹۹۲/۰	۱۰۰۱/۱	۱۰۱۰/۱
۵	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰
۶	۸۰۲/۰	۸۱۸/۰	۸۳۴/۰	۸۵۱/۰	۸۵۷/۰	۸۸۳/۰	۸۹۹/۰	۹۱۵/۰	۹۳۲/۰	۹۴۸/۰	۹۶۴/۰	۹۸۰/۰	۹۹۶/۰	۱۰۱۲/۱	۱۰۲۹/۱	۱۰۴۵/۱	۱۰۶۱/۰
۷	۹۰۱/۰	۹۱۰/۰	۹۱۹/۰	۹۲۸/۰	۹۳۷/۰	۹۴۶/۰	۹۵۵/۰	۹۶۴/۰	۹۷۳/۰	۹۸۲/۰	۹۹۱/۰	۱۰۰۰/۱	۱۰۰۹/۱	۱۰۱۷/۱	۱۰۲۶/۱	۱۰۳۵/۱	۱۰۴۴/۰
۸	۸۷۸/۰	۸۶۶/۰	۸۶۴/۰	۸۷۳/۰	۹۰۱/۰	۹۱۹/۰	۹۳۷/۰	۹۵۶/۰	۹۷۴/۰	۹۹۲/۰	۱۰۱۰/۱	۱۰۲۹/۱	۱۰۴۷/۱	۱۰۶۵/۱	۱۰۸۴/۱	۱۱۰۲/۱	۱۱۲۰/۱
۹	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰	۸۵۷/۰
۱۰	۸۳۰/۰	۸۳۷/۰	۸۴۴/۰	۸۵۲/۰	۸۵۹/۰	۸۶۶/۰	۸۷۴/۰	۸۸۱/۰	۸۸۹/۰	۸۹۶/۰	۹۰۳/۰	۹۱۱/۰	۹۱۸/۰	۹۲۶/۰	۹۳۳/۰	۹۴۰/۰	۹۴۰/۰
۱۱	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰	۹۰۶/۰
۱۲	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰	۸۵۵/۰
۱۳	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰	۹۴۱/۰
۱۴	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰	۸۷۰/۰
۱۵	۸۰۱/۰	۸۱۱/۰	۸۲۲/۰	۸۳۱/۰	۸۴۲/۰	۸۵۲/۰	۸۶۲/۰	۸۷۲/۰	۸۸۳/۰	۸۹۳/۰	۹۰۳/۰	۹۱۳/۰	۹۲۳/۰	۹۳۴/۰	۹۴۴/۰	۹۵۴/۰	۹۶۵/۰
۱۶	۷۸۴/۰	۷۹۵/۰	۸۰۶/۰	۸۱۷/۰	۸۲۹/۰	۸۴۰/۰	۸۵۱/۰	۸۶۲/۰	۸۷۳/۰	۸۸۴/۰	۸۹۵/۰	۹۰۶/۰	۹۱۷/۰	۹۲۸/۰	۹۳۹/۰	۹۵۱/۰	۹۶۲/۰
۱۷	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰	۶۱۰/۰
۱۸	۴۶۷/۰	۴۷۷/۰	۴۸۶/۰	۴۹۶/۰	۵۰۶/۰	۵۱۶/۰	۵۲۵/۰	۵۳۵/۰	۵۴۵/۰	۵۵۴/۰	۵۶۴/۰	۵۷۴/۰	۵۸۴/۰	۵۹۴/۰	۶۰۴/۰	۶۱۳/۰	۶۲۴/۰
۱۹	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰	۸۸۶/۰
۲۰	۵۲۱/۰	۵۳۵/۰	۵۴۹/۰	۵۶۳/۰	۵۷۷/۰	۵۹۰/۰	۶۰۴/۰	۶۱۸/۰	۶۳۰	۶۴۶/۰	۶۶۰/۰	۶۷۴/۰	۶۸۸	۷۰۱/۰	۷۱۵/۰	۷۲۹/۰	۷۴۵/۰
۲۱	۱۹۷/۰	۲۸۸/۰	۲۰۱/۰	۲۸۵/۰	۲۰۴/۰	۲۸۲/۰	۲۰۷/۰	۲۷۹/۰	۲۱۰/۰	۲۷۶/۰	۲۱۳/۰	۲۷۴/۰	۲۱۵/۰	۲۷۱/۰	۲۱۷/۰	۲۶۹/۰	۲۴۳/۰
۲۲	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰	۵۷۹/۰
میانگین	۷۷۷/۰	۷۸۸/۰	۷۹۱/۰	۸۰۲/۰	۸۰۵/۰	۸۱۵/۰	۸۱۹/۰	۸۲۹/۰	۸۳۳/۰	۸۴۳/۰	۸۵۷/۰	۸۵۱/۰	۸۶۱/۰	۸۷۰/۰	۸۷۴/۰	۸۸۴/۰	۸۹۱/۰

جدول ۲ پیش بینی شاخص فوق را در سال‌های ۲۰۲۵ - ۲۰۱۰ دارای نکات جالبی به شرح زیر است:

میانگین شاخص کشورهای رژیم اشغالگر قدس و امارات عربی متحده بالاتر از ۱ خواهد بود. میانگین شاخص ۲۲ کشور خاورمیانه در فاصله سال‌های ۲۰۲۵ - ۲۰۱۰ برابر با ۰/۸۳۱ پیش بینی می‌شود. میانگین شاخص کشورهای رژیم اشغالگر قدس، کویت، امارات عربی متحده، قطر، بحرین، عمان، لیبی، عربستان سعودی، لبنان، ترکیه، ارمنستان، آذربایجان، ترکمنستان، اردن، ایران، سوریه و فلسطین بالاتر از میانگین و در مقابل میانگین شاخص مصر، پاکستان، یمن، افغانستان و عراق پایین تر از میانگین شاخص کشورهای منطقه خواهد بود.

بالاترین میانگین شاخص آموزش زنان در فاصله سال‌های ۲۰۲۵ - ۲۰۱۰ را امارات عربی متحده با عدد ۱/۰۷۰ به خود اختصاص داده است. پس از آن رژیم اشغالگر قدس با عدد ۱/۰۰۲ و کویت با عدد ۰/۹۸۲ رتبه‌های بعدی خواهند بود. کمترین میانگین شاخص آموزش زنان در فاصله سال‌های ۲۰۲۵ - ۲۰۱۰ را افغانستان با عدد ۰/۲۴۳ از آن خود خواهد نمود و پیش بینی میانگین شاخص فوق برای زنان ایران برابر با ۰/۸۷۸ بوده که انتظار می‌رود رتبه ۱۳ منطقه را در کل دوره به خود اختصاص دهد.

نتیجه گیری

آموزش عامل کلیدی استراتژی‌های بهبود رفاه شخصی و توسعه اجتماعی و اقتصادی جوامع است. در کشورهای خاورمیانه دستیابی به آموزش در چند دهه اخیر بهبود داشته و حتی روند دلگرم کننده‌ای برای آموزش دختران و زنان را طی نموده است. در نتیجه سرمایه گذاری دولت‌ها در امر آموزش در منطقه خاورمیانه میانگین دسترسی نیروی کار افزایش یافت. بنابراین نرخ باسوادی در این کشورها در دوره ۱۹۶۰-۱۹۹۵ به بیشتر از دو برابر افزایش یافت.

علیرغم بهبود سطح سواد در منطقه، کشورهایی که دارای جمعیت شهری بیشتری بودند نرخ باسوادی بیشتر و کشورهایی با جمعیت روستایی بیشتر دارای نرخ باسوادی کمتری بودند (بانک جهانی ۱۹۹۹). در بسیاری از کشورهای منطقه نام نویسی در مدارس ابتدایی افزایش یافته و شکاف جنسیتی در مدارس متوسطه از میان رفته و زنان کشورهای منطقه همچنین به طرز باورنکردنی وارد دانشگاه‌ها شده‌اند. اما مشکل اساسی این است که بسیاری از مردم خصوصاً دختران هنوز از آموزش محرومند و بسیاری از افراد در مدارس درس می‌خوانند که کیفیت آموزشی لازم را برای ورود این افراد به بازارهای کار قرن بیست و یکم ندارند. در بسیاری از کشورها دستیابی به آموزش متوسطه و عالی که می‌تواند به خلق مهارت‌ها و دانش نیروی انسانی بیافزاید، هنوز محدود است و حتی در برخی جاها که دستیابی به آموزش مشکل هم نیست کیفیت آموزشی پایین است. با توجه به تعداد روبه رشد دانش آموزان جوان به خصوص در کشورهایی مانند مصر و یمن، هنوز موانعی جدی در دستیابی به آموزش بنیادی جهانی سد راه است. چنانچه در مصر ضمانت آموزش برای افراد زیر ۱۵ سال مشکل بزرگی است زیرا بیش از یک

سوم جمعیتش بین ۶ تا ۱۴ سال بوده که غالباً در مناطق روستایی متمرکزند (زیبانی ۱۹۹۴).

در مناطق روستایی یمن علیرغم تلاش های مداوم برای ساختن مدارس جدید و یا بازسازی مدارس موجود، اکثر کلاسها در فضای آزاد برگزار می شود (یونیسف ۲۰۰۰).

مهمتر این که سیستم آموزشی منطقه بر مهارت های حل و درک مسئله متمرکز نمی شوند بلکه فراگیران در حد حفظیات باقی می مانند. بنابراین مردم یاد می گیرند که به جای مشارکت در حل مسایل، در قبال مسایل منفعل باشند و در بازار کاری که نیاز به خلاقیت دارد موفق نباشند و این خود دلیلی برای نرخ بیکاری ۲۵٪ جوانان در منطقه خاورمیانه است (هاینمن ۱۹۹۷).

چنانچه هزینه بیکاری جوانان در مصر (۱۷٪ تولید ناخالص ملی) در حدود ۵۳ میلیارد دلار آمریکا و در اردن ۱/۵ میلیارد دلار (۷٪ تولید ناخالص ملی است) (<http://www.shababinclusion.org>).

لازم به ذکر است که آموزش افراد یک کشور نه تنها بر مسئله اشتغال بلکه بر بسیاری از دیگر جنبه های جمعیتی نیز تاثیر گذار است و بی سواد می تواند بر مسایل اجتماعی و سیاسی نیز اثر منفی داشته باشد و اگر در این میان از نیمی از نیروی انسانی یک جمعیت که زنان هستند، بتوان چشم پوشید باید از تاثیر مثبت آن ها بر مشارکت اقتصادی، ثروت جامعه و حضور موثر زنان در پارلمان ها نیز گذر کرد. سواد زنان بر امر باروری زنان تاثیر دارد که خود می تواند بر میزان جمعیت و کنترل آن تاثیر مستقیم داشته باشد. همچنین زنان می توانند با ورود به آموزش عالی در تصمیم گیری های اصولی کشورهاشان مشارکت نمایند.

آموزش مستقیماً با بالا بردن ظرفیت های نیروی کار می تواند در رشد درآمد ملی تاثیر گذار باشد. در یک تحقیق که اخیراً از ۱۹ کشور در حال توسعه به عمل آمده که شامل مصر و اردن نیز هست، مشاهده شده که با افزایش سطح سواد رشد اقتصادی ۳/۷٪ در سال عاید کشورها خواهد شد (یونسکو ۲۰۰۳).

افزایش حضور زنان در سطوح بالای آموزشی موجب افزایش حضور آنان در نیروی کار شده و به دنبال آن افزایش درآمد خانواده و درآمد ملی می شود و افزایش درآمد زایی زنان می تواند تاثیر مثبتی در زندگی و حتی تغذیه کودکان داشته باشد (دیویر و بروس ۱۹۸۸).

کشورهایی که دارای نرخ بیسوادی بالا و شکاف جنسیتی زیاد هستند در اقتصاد باز جهانی از قدرت رقابت کمتری برخوردارند زیرا سرمایه گذاری های خارجی در جستجوی نیروی انسانی ماهر و کیفی هستند. اهمیت رو به رشد تجارت های کوچک و متوسط می تواند فرصت های شغلی مناسبی را در اختیار زنان قرار دهد و زنان هنگامی می توانند از این فرصت ها استفاده نمایند که از آموزش ها و تعلیمات لازم برخوردار گردند. زنان آموزش دیده و باسواد از نظر سیاسی فعال بوده و با حقوق قانونی و نحوه اجرای آن آشنایی دارند و حق برخوردار بودن از آموزش برای زنان به عنوان یک ضرورت در

منطقه شناخته می شود زیرا آن ها را قادر می سازد که مادران بهتری در آینده و اعضای فعال تری در اجتماع باشند. هنگامی که زنان بدانند آموزش می تواند دروازه ورود آن ها به یک زندگی بهتر باشد، آنها می توانند حقوق بشر را درک نموده و خود را در مقابل تبعیض جنسیتی مقاوم کنند. برخی معتقدند که زنان آموزش دیده در ایجاد نسلی جدید موفق ترند (رودی فهیمی و مقدم، ۲۰۰۳).

در دنیای امروز حق آموزش برای زنان در منطقه خاورمیانه یک امر ضروری در نظر گرفته شده است. اهمیت آموزش برای زنان این است که آنان را به مادران خوب و اعضای فعال جامعه تبدیل می کند. بنابراین آموزش یک استراتژی کلیدی برای کاهش فقر به خصوص در منطقه خاورمیانه است (بانک جهانی ۲۰۰۱). در سال ۱۹۹۳ گزارش یونسکو تحت عنوان زنان در مدیریت آموزش عالی، مواردی را که مانع از مشارکت زنان در تصمیم گیری های جوامع می شود را به شرح زیر عنوان می کند.

- محدودسازی زنان برای دسترسی به آموزش به خصوص آموزش عالی
- وجود دیدگاه های تبعیض آمیز در ارتقای زنان
- دیدگاه های خانواده ها
- عواملی که در طی دوران حرفه ای موجبات انقطاع کار را فراهم می آورند
- قالب های یکنواخت فرهنگی
- بیگانه بودن فرهنگ مردها با حضور زنان و مشارکت در تصمیم گیری های مدیریتی و ادامه مقاومت آنها در مقابل کسب موقعیت های شغلی توسط زنان
- مجموعه ضوابط و عرفی که منجر به ایجاد موانع برای پیشرفت زنان می شود
- نبود قوانین و سیاست های کافی برای شرکت و حضور موثر زنان
- دولت های عرب به علت تنوع فرهنگی، نابرابری های اقتصادی و عدم ثبات شناخته می شوند در این جا جمعیت زیاد و خیلی جوان نیاز مبرم به ساختارهای مدرن برای رسیدن به آموزش عالی و کمک به قوام جامعه برای ثبات بیشتر دارد و در این میان حضور زنان در مجامع آموزش عالی بسیار نادر است (یونسکو، ۱۹۹۸).

راهکارها

- همگام بودن رسانه های جمعی در زمینه این باور عمومی که زنان نیز دارای شایستگی پیشرفت و ارتقاء علمی هم سطح مردان هستند و یا حتی در برخی موارد گوی سبقت را از مردان می ربایند.
- افزایش مشارکت زنان در بخش های مختلف اجتماعی در سطوح بالا که به تبع آن امکان پیگیری تحصیلات عالی برای زنان موجود باشد.
- گسترش آگاهی های عمومی زنان و دختران در رابطه با توان مندی های آنان از طریق کتب آموزشی.
- بکارگیری سیاست های تشویقی در جهت تحصیلات زنان و معرفی زنان فرهیخته و اندیشمند و نقش آنان در جامعه.
- بالا بردن جایگاه زنان در عرصه های شغلی که به تبع آن ایجاد نیاز به تحصیلات در زنان را موجب شود.

منابع

بری بوزان، خاورمیانه ساختاری همواره کشمکش زا، ترجمه احمد صادقی، فصلنامه سیاست خارجی، سال شانزدهم، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۱

دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام (بهار ۸۳) چشم انداز ۲۰ ساله کشور و متن ابلاغیه سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی.

قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران.

<http://www.maslehat.ir>

عزتی، عزت الله. ژئوپلیتیک، انتشارات سمت، ۱۳۸۰ ص ۹۲.

- Daisy Dwyer and Judith Bruce, eds., *A Home Divided: Women and Income in the Third World* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1988).
- Farzaneh Roudi-Fahimi and Valentine M. Moghadam, *EMPOWERING WOMEN, DEVELOPING SOCIETY: Female Education in the Middle East and North Africa*, Population Reference Bureau, October 2003
- <http://www.shababinclusion.org>
- Stephen P. Heyneman, 'The Quality of Education in the Middle East and North Africa', *International Journal of Educational Development*, Vol.17, N°4, pp.449-466, 1997
- UN, Platform of Action, Fourth World Conference on Women, Beijing, China, 4-15 September 1995 (New York: UN, 1996): para. 69; and UN, The Beijing Declaration (New York: UN, 1996): paras. 13, 14, and 17.
- UN, "Millennium Development Goals: About the Goals," accessed online at www.development-goals.org/About_the_goals.htm, on May 15, 2003.
- UNICEF, *State of World's children 2000*. New York: UNICEF 2000
- UNESCO, Secretariat Paris, *Higher Education and women: Issues and Perspectives* Drafted by, August 1998 unesdoc.unesco.org
- United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO) Institute for Statistics, *financing education – Investments and Return, Analysis of the World education Indicators*, 2002 Edition: Executive Summary, accessed online at <http://portal.unesco.org/>
- Valentine M. Moghadam, *Modernizing Women: Gender and Social Change in the Middle East*, 2d ed. (Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2003); and
- World Bank, *Education in the Middle East and North Africa: A strategy towards learning for development*, (Washington, DC: The World Bank ,1999).
- World Bank, *Engendering Development — Through Gender Equality in Rights, Resources, and Voice* (Washington, DC: World Bank, 2001): 90-91.
- Zibani, N. *Le travail des enfants en Egypte et ses rapports avec la scolarisation: esquisse d'évolution*. Egypte/Monde Arabe. Cairo: Cedej, 1994.

تاریخ وصول: ۸۹/۷/۱۳

تاریخ پذیرش: ۸۹/۱۰/۲۲